Zuzana Urbanová

Formy a funkce přímé řeči v žánrové struktuře novinových zpráv

The function of direct forms of presentation in the generic structure of newspaper reports

Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2013.

Posudek oponentky

Disertační práce propojuje dvě oblasti výzkumu – žánr seriózních novinových zpráv a problematiku využití přímé řeči. S oporou v přístupu tzv. australské školy (the Sydney School) popisuje žánrovou strukturu novinové zprávy jako orbitální (obsahující jádro – nukleus – a jeho satelity) a periodicky uspořádanou. Formy přímé řeči (respektive odkazu na psaný text nebo na myšlenku) vymezuje na škále začlenění do autorského narativního textu. Zde vychází zejména z metodologie vytvořené na univerzitě v Lancasteru (Leech, Semino, Short). Obě oblasti se prolínají v detailním popisu forem a funkcí přímé řeči v jednotlivých částech novinové zprávy. Nukleus a jednotlivé typy satelitů umožňují různou míru zastoupení přímé řeči a jejích forem v závislosti na rozdílné funkci těchto komponentů novinové zprávy. Žánrová struktura jako faktor podmiňující volbu způsobu začlenění neautorského textu do textu zprávy tak současně indikuje funkční charakteristiku jednotlivých způsobů prezentace přímé řeči. Díky zvolené metodě autorka obohacuje jak popis žánru novinových zpráv (funkce jádra a satelitů a jejich vzájemné vztahy) tak popis prezentace přímé řeči v novinovém diskurzu (opět zejména z hlediska funkčního).

Práce je uspořádána přehledně a logicky vzhledem k analýze, k níž směřuje. Vlastní korpus novinových zpráv, který autorka pro potřeby práce sestavila, je dobře zdokumentován. Méně prostoru je věnováno postupu při anotaci korpusu, i když zejména zmínka o způsobech řešení problematických případů (o kterých autorka píše v kapitole 6) by byla cenná pro další badatele, kteří by se vydali stejnou cestou nebo by rádi korpus použili pro další výzkum. Není také zjevné, jak autorka s anotovaným korpusem pracovala, jaké nástroje byly použity.

Teoretické kapitoly ukazují autorčin široký rozhled; autorka váží různé přístupy jak k žánrové analýze novinových zpráv, tak k prezentaci přímé řeči, než ukáže, proč se pro její práci jeví zvolené metody jako nejvhodnější. Při popisu stavby novinové zprávy pracuje autorka s modelem tzv. obrácené pyramidy. Rozlišuje mezi jádrem (nukleární částí) zprávy, která obsahuje titulky a úvodní odstavec článku (perex) a jednotlivými satelity. Satelity jsou definovány jako „functionally complete segments“ (str. 62), jejichž funkci v novinové zprávě lze vymezit na základě jejich vztahu k jádru (Appraisal, Elaboration, Contextualization, Cause and Effect, str. 52). K výčtu těchto vztahů, jak ho uvádí White, přidala autorka ještě dva vztahy, které identifikovala ve svém korpusu – „Balance“ a „wrap-up“ (o co se opírá český překlad „balanc“ a „rezoluce“?). Jakkoli jsou tyto dva vztahy řídce zastoupené, jejich objev je pro popis uspořádání novinové zprávy podstatný. Jejich jasně vymezená funkce se projevuje i poměrně stereotypní formou vyjádření. Zároveň však vyvolávají otázku, jak stanovit hranice satelitu. Je tato hranice totožná s hranicí odstavce nebo je rozhodující funkční hledisko (typ vztahu k nukleu) – viz. např. str. 57, mohla by poslední věta příkladu 8/#S9 *The trial is expected to last six weeks* být chápána jako „wrap-up“? Bylo by možné využít také kritéria přerušené lineární tematické posloupnosti na hranici satelitu (str. 61)?

Přístup k prezentaci přímé řeči a k její anotaci v textu se opírá zejména o práce, jejichž autory jsou Leech, Semino a Short. Charakteristické pro tento přístup je skalární pojetí stupně „interference“ (str. 93). Přímá, polopřímá a nepřímá řeč spolu s nepřímými (minimálními) dialogickými prvky v řeči hlavního mluvčího (autora novinové zprávy) představují škálu vymezenou stupněm kontroly (z

pohledu citujícího i citovaného mluvčího), přímosti a věrnosti (nebo interpretace) podání a perspektivou (reflektovanou v deiktických prostředcích). Autorka se sice zaměřuje primárně na přímou řeč, ale v korpusu analyzovala a označila i ostatní dialogické formy a jejich počty a funkce jsou uváděny v analytické části práce. Disertační práce tak překračuje rámec toho, co si autorka původně předsevzala. Díky tomu ovšem ukazuje zajímavé rozložení forem prezentování řeči, pasného textu nebo myšlenek dalších mluvčích v novinové zprávě.

Jádro práce (více než sto stran) tvoří podrobný popis přímé řeči v jednotlivých částech novinové zprávy. Autorka postupně pojednává o titulcích a perexu a o satelitech s různým vztahem k jádru a jejich řetězcích. Výsledky jsou přehledně kvantifikovány v tabulkách[1] a podrobně komentovány na jednotlivých příkladech. Výrazný funkční rozdíl mezi nukleární částí zprávy a satelitními částmi se projevil v odlišných vzorcích zastoupení přímé řeči. V titulcích a perexu, kde vystupuje do popředí postoj autora zprávy, je přímá řeč zastoupena okrajově a pokud se objeví, mívá kombinované formy. Nejčastější jednoznačnou formou je v titulcích částečná citace včleněná do narativního segmentu (N-q). Je možné vysledovat nějakou tendenci, pokud jde o pozici citace v titulku nebo úvodním odstavci (iniciální pozice v př. 3 a finální v př. 1,2 na str. 112) a o to, jaká část promluvy je citována (např. verbální nebo nominální fráze)? Autorka poukazuje také na příznačné vysoké zastoupení ambiguit. Kombinované formy převládají i v úvodním odstavci, obě části zprávy mají převážně monologický ráz, jsou prezentovány z pohledu autora zprávy. Vyšší očekávání vzhledem k věrnosti citace vedou k tomu, že na rozdíl od titulků se v úvodním odstavci nevyskytují doklady volné přímé řeči (FDD). Satelity a jejich řetězce jsou klasifikovány na základě jejich vztahu k titulku a úvodnímu odstavci, zastoupení přímé řeči je korelováno s převládající funkcí satelitu (např. evaluace a dialogičnost v satelitu typu Appraisal). Zastoupení přímé řeči v řetězcích satelitů (typu Elaboration) reflektuje také vzdálenost od titulku: postupně roste podíl přímé řeči. Tento nárůst zastoupení interpersonální funkce popisuje autorka jako prosodický vzorec, který doplňuje orbitální a periodické uspořádání novinové zprávy (schéma na str. 223). Autorka ukázala, že v rámci této prosodie je přímá řeč na jedné straně funkčně propojena s vnitřní strukturou novinové zprávy a na druhé straně přispívá k charakteristice novinové zprávy jako svébytného žánru.

Závěr

Aby mohla podat charakteristiku místa přímé řeči v žánrové struktuře novinových zpráv, vytvořila autorka předložené disertační práce vlastní metodologii kombinující teoretické přístupy k výstavbě zkoumaného žánru a k popisu forem přímé řeči. Sestavila a detailně anotovala korpus novinových zpráv ze současných britských seriózních deníků. Analýza těchto textů přinesla nové poznatky, které zpřesnily popis žánrové struktury novinové zprávy a ukázaly na funkční aspekty rozdílného uplatnění přímé řeči v jednotlivých segmentech této struktury.

Práce splňuje veškeré požadavky kladené na doktorskou disertaci. Doporučuji ji k obhajobě a v závislosti na jejím průběhu jako podklad pro udělení hodnosti Ph.D.

V Praze dne 30. dubna 2013 PhDr. Markéta Malá, Ph.D.

[1] K tabulkám: není jasné, proč jsou v Tabulce 6 (str. 112) uváděny Satellites/55. V Tabulce 28 (str. 196) chybí znak %. Orientaci v tabulkách by pomohlo, kdyby byl uváděn význam použitých zkratek; zkratka A není uvedena v přehledu zkratek na str. 8 (v tomto seznamu by se lépe hledalo, pokud by byl uspořádán abecedně).